

บทที่ 3

กลวิธีสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน บทหนังตะลุงของหนังชน์ อรมุต

หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มีปริมาณมากและมีหลายระดับการสอนหลักธรรม ในพระพุทธศาสนา ให้ได้ผลดีจึงต้องมีกลวิธีสอนที่หลากหลายและเหมาะสม

จากการศึกษาบทหนังตะลุงของหนังชน์ อรมุต พอจะสรุปกลวิธีสอนหลักธรรม ในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทหนังตะลุง ดังกล่าวไว้ 4 ประการคือ

1. การเลือกหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์ ซึ่งอาจจำแนกได้หลายลักษณะ เช่น

1.1 ในสถานการณ์ที่ตัวละครต้องออกเดินทางไปต่างถิ่น ต่างสถานที่ ต่างเมือง หนังชน์ อรมุตเลือกสอนหลักความไม่ประมาท ความระมัคระวัง ความรู้จักสังเกตพิจารณา ความรู้จักตนและคนอื่น ความรู้จักวางแผน รู้จักควบคุม ซึ่งเหมาะสมกับสถานการณ์เช่นในเรื่อง หวานพิพย์หวานทอง ตอน นางรัชนีกรสอนหวานพิพย์หวานทอง ว่า

“จะเดินทางกลางป่าอย่าประมาท
ใครทักทาปราศรัยอย่าไปก่อน
หนึ่งคุณพิปิชาจอุบາหัวยักษ์
โนราณว่าฟ้าคนองก์ต้องฟัง
ชงกลมแกลียวเกี่ยวข้องฉันน้องพี่
อย่าคนพาลพาลจะติดน้ำจิตพาล
หนึ่งน้ำท่าอาหารสถานที่พัก
อันลีกอื่นหมื่นแสนแม่นจะหยิ่ง
ใจมนุษย์สุคระวังหยิ่งไม่ถึง
จะหยิ่งในใจคนจนปัญญา

ตามโควาทเชื้อฟังแม่สั่งสอน
ค่อยผันผ่อนดูทำงานองต้องระวัง
เข้าร่องทักແลี้ว ก็ควรจะกลับหลัง
ค่อยระวังคุ้นเคยสังเกตการณ์
อย่าให้มีรอยแยกออกแตกกัน
เหมือนนิทานช้างทรงพระจอมวัง
ประมาณนักจะอันตรายต่อภัยหลัง
เรา ก็ยังรู้ขนาดด้วยมาตรฐาน
มันลีกซึ่งเดี้ยวดคกำหนดหนา
ลีกธารา รู้ประมาณด้วยก้านบัว”
(หวานพิพย์หวานทอง)

1.2 ในสถานการณ์ที่ตัวละครต้องพลาดปลั๊ง เพราะความประมาททางใจ หนังสื่น อรุณุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์คือความไม่ประมาททางใจ เช่นในบทบรรยายในเรื่องอาจารรพณ์สาวาทว่า

“ความประมาททางใจ จึงทำให้พระมหาศักดิ์พลาดปลั๊งอย่างนี้ อปปมา เท่าน สมปานาถ ท่านทั้งหลายจะยังคงความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม กระทูนเป็นปัจฉนิกา ที่พระพุทธองค์ทรงเลึงเห็นความสำคัญของความไม่ประมาทว่ามีมากมายจึงได้ตรัสไว้ตอนจะเดือดดับขันธปรินิพพานเป็นการเชิญชวนครั้งสุดท้ายของพระพุทธองค์ที่จะให้บรรดาพุทธบริษัทประกอบศักดิ์ความไม่ประมาทนั้นชนทั้งหลายจะเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท คือมีสติสัมปชัญญะอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกถูกต้อง”

(อาจารรพณ์สาวาท)

1.3 ในสถานการณ์ที่ตัวละคร ซึ่งเป็นหนูนิぎกำพร้าที่อาศัยอยู่กับชายามาตั้งแต่ยังเล็กเมื่อโตเป็นสาว พระอินทร์อาหน้ากากผีมาสุม ไว้เพื่อป้องกันภัย ต้องไปปราบบัติชาหยาน ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่พลัดบ้านเมืองมา และอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือตัวละครให้พ้นจากความทุกข์ทรมาน ได้หนังสื่น อรุณุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์คือความรู้จักวางแผนที่ ความรู้จักตนและคนอื่น เช่นในเรื่องทวนทิพย์ทวนทองตอน ยายอุษาสอนรัตนาว่า

ยายอุษา : ยายอุษาว่าอย่าดื้อไปเลยหนู
ลองคิดคูณแล้วจะฟังイヤสั่งสอน
เขากษัตริย์พลัดมาต้องอาวรณ์
จะนั่งนอนพิดที่เคยประทับ
ไหนคิดถึงองค์พระศรีนุชาติ
ยามไสยาสน์ฝืนใจใจจะหลับ
ถ้าแม้หนูอยู่ไกด์ที่ประทับ
ได้ค่อยรับปฏิบัติพระอัชญา
แม้เหลือบยุงบูริ่งริ่นจะบินกัด

ได้ช่วยปัดปีบังพระมังสา
แม่พระองค์ทรงมีพระเมตตา
ไปเบื้องหน้าก็จะพ้นทรมาน
รัตนา : อันรูปร่างอย่างนี้นี่หรือイヤ
ที่ผู้ชายเขาจะรักสมัครสภาน
ประการหนึ่งถึงพระองค์ทรงโปรดปราน
หนุคิดอ่านแล้วละอายเห็นไม่ควร
ชายอุณา : ธรรมดาก็ตามเป็นสตรี
แม้ไม่มีเจ้าของครอบครองสงวน
เหมือนดอกไม้บานແบ่ำให้ແ Meng กวน
จะเสียนวลดเสียเนื่องเชื่อイヤ
เมื่อสมวงศ์ทรงสั่งหงท่องที่ครองศักดิ์
ควรผู้รักไว้ให้ได้ดังใจหมาย
ประการหนึ่งซึ่งหน้าเป็นนางพราย
ก็มิใช่ว่าเขาไม่มีจังการ
ธรรมดาว่าทุเรียนถึงเสียนหนาม
จะเห็นงานรอกลินเมื่อกินหวาน
(ทวนทิพย์ทวนทอง)

1.4 ในสถานการณ์ที่ตัวละครซึ่งอยู่ในฐานะบิคนูญธรรมและเป็นกษัตริย์ปกครอง
บ้านเมืองจะมอบหมายให้ลูกบุญธรรมเป็นครองบ้านเมืองหนังษิน อบรม เลือกสอนหลัก
ธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือ หลักการปกครอง เช่น บำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎร
มีเมตตากรุณา มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ชูนเลี้ยงคนมีปัญญา ฯลฯ เช่นในเรื่องเพลิงพยาบาท
ตอนพรหมประสิทธิ์สอนพชาติว่า

“ มาตรการมอบขอบเขตประเทศักษณ์
ของกากแก้วกินราอย่าระสาย
ปกครองรัฐกำจัด ไอ้เหล่าร้าย
เกิดโภษกรณ์ผ่อนผันกรุณา
ตัดสินความตามบทของกฎหมาย
ผู้ใดมีวิชาปัญญาญาณ ”

ให้เขยรักปกครองเหมือนป้องหมาย
ลูกจงได้โปรดเกศจงเมตตา
ชนทั้งหลายพึงพาสวามนา
จรักษาดูดีธรรมให้ชำนาญ
อย่ายกขี้ยิ่งว่ากล่าวให้ร้าวฉาน
งโปรดปรานชุมเลี้ยงให้เที่ยงธรรม ”
(เพลิงพยาบาท)

1.5 ในสถานการณ์ที่ตัวละครซึ่งอยู่ในตำแหน่งพระราชบิคิ坐 เมตตาปرانีต่อชายพิการที่เป็นพนักงานเฝ้าพระราชนอุทัยน โดยพระราชทานสิ่งของจนถูกชาวบ้านนินทาหนังฉัน อรมุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้คือ ความรู้จักวางแผนและความรู้จักบุคคล เช่น ในเรื่องเข้าค่อมทองดอนพระนางบุญราคำสอนพระบิคิ坐ประกายพรึกว่า

“ จะเอื้อเพื่อเจือจานให้ทานขา
ประเดี้ยวันนี้มีมากพอกปากคอม
แต่มีคุณก็ไม่คุณเหมือนลมปาก
บอนที่คันยัง ไม่ทันแท่ปากคน
เราเป็นหญิงยังยากหากหาผลลัพธ์
พอกปากหอยปากปูพอร์ทัน ”

ก็ใช้เหล่าสาวสูรยางค์นางสนม
ใช้การมนินทาลีนลាង
พอแวงกรรมมันก็กรัวรัวกับฟัน
 เพราะบ่อนต้นบนน้ำชาลยังหวานมัน
 เสียงลับหลังนั้นล้วนแต่สรวลสันต์
 จะพา กันสำทันให้อับอาย ”
(เข้าค่อมทอง)

1.6 ในสถานการณ์ที่ตัวละครทั้งหมดต้องงบชีวิต โดยการกระโอดเหว หนังฉัน อรมุต เลือกสอนภาษิตธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้คือ สพพ° เกท ปริยนต° เอว° มจ. งาน ชีวิต° ชีวิตของสัตว์เปรียบเหมือนภาษาชนะคิน ล้วนมีความแตกต่างเป็นที่สุด เช่น ในบทบรรยายในเรื่อง หัวรักเหว ทำลายว่า

“นี่คือหัวรักเหวท่าลายที่ได้คร่าวอาชีวิตพากเขาไปอย่างน่าสมเพช แต่จะตายดีตายร้าย ก็สุดท้ายแห่งชีวิต ย้อมແடกスタイルด้วยกันทั้งนั้น สพพ° เกท ปริยนต° เอว° นางจาน ชีวิต° ชีวิตของสัตว์เปรียบเหมือนการชนะดิน ล้วนมีความແடกスタイルเป็นที่สุด”

(หัวรักเหวท่าลาย)

1.7 ในสถานการณ์ที่ตัวละครไว้สังจะ โลเล หนังนี้ อบรม เลือกสอนหลักธรรม ที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้คือ ความมีสังจะ เช่นในเรื่องจำเลยลีกลับตอนเมรุตันคำหนี ชาดาปลอม ว่า

“น้อง ได้ออกคำสั่งไว้ครั้งแรก
ครั้นพลิกไฟล่อนลายลิ้นกีสีนินิม
เหมือนถอดคลอดตัวให้ตกต่ำ^๑
ลั่นวางว่า妄想ประการใด
จึงลือชาปราชญ์เหมือนคนนาท
อันซ้างตายเองานเจราอาคำ

มาเปลี่ยนแปลงควรพิเคราะห์ให้เหมาะสม
ให้จะชุมผู้ชายที่หลายใจ
อย่างลับคำพูดจากประสาผู้ไห้ญู่
ต้องมีใจจ่อจดกำหนดคำ
อย่าให้พลาดพลังเท้าก้าวถล่ม^๒
จึงเดิศล้ำลายฟ้านารมี
(จำเลยลีกลับ)

1.8 ในสถานการณ์ที่ตัวละครซึ่งเป็นนิศา โกรธลูกสาว ตนที่หนีไปกับผู้ชาย หนังนี้ อบรม เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือ ความมีปัญญา ความเมตตาให้อภัย ความเห็นการณ์ไกล เช่นในเรื่องเจ้าค่อมทอง ตอนฤาษีสอนนันทจักร ว่า

“จะหักห้ามความโกรธที่โหดร้าย
เนื่องจากตัวตัณหาจึงราศี
จะยอมรักหักห้ามซึ่งความโกรธ
นันทจักรกราบก้มบังคมลา

ยกโทษให้พระธิดามารศรี
กามโภกีมีอยู่คู่โภก
แล้วประโโยชน์ก็จะได้ไปภายหน้า
ขอสัญญาจะวันคืนมั่นใจ”
(เจ้าค่อมทอง)

1.9 ในสถานการณ์ที่ตัวละครต้องผลัดพากจากบ้านเมืองชาติที่พึงหนังชนิ้น อรุณุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์ คือ การรู้จักพึงตนของ เช่นในบทบรรยายในเรื่องราชินีมหากาพ ว่า

“ทุกข° อนาคต วนิจฉัย คนไม่มีที่พึ่งย้อมเป็นทุกข° จงทำตัวให้เป็นที่พึ่งที่ดีมั่นคง ศรวย การอบรมตนให้มีธรรมะทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนแล้วเรา ก็จะมีตนเป็นที่พึ่งตลอดไป”

(ราชินีมหากาพ)

1.10 ในสถานการณ์ที่ตัวละครสิ้นหวังอย่างม่าตัวตาย หนังชนิ้น อรุณุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือ ความเห็นคุณค่าของชีวิต ความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต เช่นในเรื่องแสงพยัคฆ์ตอนจักรกรรมสอนจันทิมา ว่า

“เจ้าขัดเคืองเรื่องไร้:inline ล่า
เบื้อชีวิตคิดม่านน่าเสียดาย
เป็นสาวใหญ่ร้ายนี้มีอะไร
เกิดเป็นคนอยู่กับคนบนปฐพี
ถึงจะชั่วันนี้ดีวันหน้า
อย่าสร้างกรรมเข้าประกอบไม่ชอบกล

ชีวิตเจ้ายังมีค่าราชาหลาย
เราช่วยไว้ก็ เพราะว่าความปราณี
ที่กลุ่มใจแม่นาง จึงคิดพึงผี
เรายังมีเวลาภายนอก
เหมือนเขา ชั่วเจ็ดที่ดีเจ็ดหน
จะไม่พ้นเงื่อนหัดถ้มจุรา”

(แสงพยัคฆ์)

1.11 ในสถานการณ์ที่ตัวละครมีความทุกข° (มีนาป) ซึ่งเกิดจากอกุศลจิต และ ต้องการ ความดับทุกข° ซึ่งเกิดจากกุศลจิต (ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง) หนังชนิ้น อรุณุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือ ความมีปัญญา ปราศจากอกุศลจิต เช่นในบทบรรยายในเรื่องม่านมลทินว่า

“ก็ปาปเกิดจากอารมณ์ใดๆ พึงห้ามใจจากอารมณ์นั้น ๆ เสีย บานปั่นน์เกิดจากอุคคลจิต 3 ชนิด คือ โลภมุลจิต โกรธมุลจิต และโมหมุลจิต เมื่อรู้ว่าบานปาปเกิดจากอารมณ์ชนิดนี้ พึงหลีกเลี่ยงเว้นเสียให้ไกลจากอารมณ์ชนิดนั้น เพราะว่าบานปั่นน์ให้ผลที่เพื่อร้อนและยังตามให้ผลต่อไปในภาคต่อ ๆ ไปด้วย”

(ม่านมลทิน)

1.12 ในสถานการณ์ที่ตัวละครเดือดร้อนเพราะถูกนินทา ชี้่งปราศจากความจริง หนังนี้ อบรม เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้คือ ความมีปัญญา ความเข้าใจในเหตุผล ความเข้าใจในความจริง ความรู้จักวางแผนทำที เช่นในเรื่องต้นรักคอกโสก ตอนพระปฐมสุริวงศ์ สอนนางครีประภา ว่า

ศรีประภา : ทูลกระหม่อมจอมใจองน้องแก้ว
เป็นกรรมแต้วเคราะห์ของน้องจะหม่องครี
ไม่มีผิดแต่เขาว่าให้ราคี
กระหม่อมพี่จงช่วยน้องด้วยกัน
พระก็รู้ว่าน้องนี้ ชื่อสัตต์
ไม่เพียนผัดทุจริตให้ผิดผัน
เขานินทาว่าแล่นอยู่เช่นนั้น
ถึงไม่ชั่วพัวพันก็ร้อนใจ

พระปฐมสุริวงศ์ : กระสินธุ์สายหรือจะวายกระแตกลี่น
อันไฟฟืนจะวายควันนั้นไอน
ความชั่วคีมีอยู่ที่ผู้ใด
แสดงให้คนเห็นไม่เว้นวาย
อันความจริงนั้นไม่ทิ้งความจริงดอก
กินปูนมากปากลอกพระพอมไหม
ศรีประภาไม่มีราคีคาย
อยู่สายเดินน้องไม่ต้องกลัว

(ต้นรักคอกโสก)

1.13 ในสถานการณ์ที่ตัวละครระลึกถึงความดีของผู้ที่เคยช่วยเหลือตนในยามเจ็บป่วย หนังสิน อบรม เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีคุณ เช่น ในเรื่องเพื่อนแก้วเมียขวัญตอนพระสุธิวงศ์กราบทูลพระราชนิคาว่า

“**กานแก้วดวยช่วยรักษาเวลาไป
ถ้ากานแก้วแคดลัวคาดเสียชาตินี้
ถูกรอดตายได้รู้สึกจะลึกคุณ
จึงรักใคร่หมายจะครองแม่น้องยา
แกลังขอร้องลุงเมราให้ม้าส่ง
น้องกานแก้วไม่เคยรู้ถูกคิดอยู่ในใจ
อคตากลับขับตามอนตนลูกไป
ผู้หญิงอื่นตัดขาดแล้วชาตินี้
ถูกขอร้องต่อเสด็จพ่อช่วยขอทาน
หากกานแก้วศรีสวัสดิ์ตดอะลัย**

ถูกไม่ตายเพราะเมตตาของมารศรี
อันชีวีถูกต้องดับไม่กลับมา
เขาการุณยิ่งนักเฝ้ารักษา
จะพูดงานเสียงแต่กรงใจ
ฝ่ายხากงไม่รู้จิตร์ว่าถูกคิดไน
มิเคยได้ลวนถามเกรงความดี
อยู่ข้างเตียงเคียงใกล้ไม่หน่ายหนี
ไม่มีที่เกี่ยวข้องน้องนางใจ
พุดกับท่านแมราประสาผู้ใจญี่
จะกลืนใจเสียให้ตายทำลายเลย”
(เพื่อนแก้วเมียขวัญ)

1.14 ในสถานการณ์ที่ตัวละครขาดความสุจริตจริงใจ ต่อหน้าพูดอย่างหนึ่งลับหลัง เป็นอีกอย่างหนึ่ง หนังสิน อบรม เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือ ความสุจริตจริงใจ เช่น ในบทบรรยายในเรื่องม่านมลทินว่า

“**บุคคลที่ต่อหน้าว่าอย่างหนึ่ง ลับหลังว่าไปอีกอย่างหนึ่ง จัดว่าเป็นคนที่พูดปด ไม่มีความจริงใจต่อกัน ครอบครัวสามาคบด้วย ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันพลอยถึงความพินาศ เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้เป็นคนซื่อตรง มีความจริงใจต่อกัน จึงจะอยู่ร่วมกันอย่าง มีความสุขได้ ばかりว่า สมมุха ยาทิส° จน° ปรัมมุขาปี ตาทิส° ต่อหน้าประพฤติ เช่นใด ลับหลังก็ให้ประพฤติเช่นนั้น”**

(ม่านมลทิน)

1.15 ในสถานการณ์ที่ตัวละครสละโภคภัยแห่งสังหาราชธรรม ประพฤติธรรม เพื่อพ้นจากกิเลส ความทุกข์ หนังนี้ อรุณุต เลือกสอนหลักธรรมที่เหมาะสมกับสถานการณ์นี้ คือ ความเข้าใจสังหารไม่ยึดมั่นในสังหาร ซึ่งต้องเปลี่ยนแปลงแตกต่าง เช่นในเรื่องม่านมลทิน ตอน ถ่ายวิทักษ์สอนพระแสงสุริยันว่า

“สิทธิอาจารย์จัดการทำพิธี
ทุกคำเข้าเฝ้าเจริญภาราน
ว่าสังหารที่เกิดมาในสารภาพ
สำรวมจิตคิดเห็นเป็นที่ตาย
บำเพ็ญธรรมกรรมฐานประหารเหตุ
ชนพระแสงสุริยันเกิดปัญญา

บวชญาณีแสงสุริยันตัดปัญหา
พระสิทธิานະน้ำธรรมบรรยาย
ล้วนทวนบทรำวแยกแตกสาย
รูปร่างกายก็เหมือนเรือนໂโรค
ลักษณะพัวพันตัวตนหา
ทรงศรัทธาอยู่ด้วยธรรมคำบรรยาย”
(ม่านมลทิน)

2. การใช้อุปมาเปรียบเทียบ

การอุปมาเปรียบเทียบจะทำให้ผู้ฟังเข้าใจในสิ่งที่สอนง่ายขึ้นชัดเจน แล้วแจ้งขึ้นในการสอนหลักธรรมที่ปรากฏในบทหนังตะลุงของหนังนี้ อรุณุต มีการอุปมาเปรียบเทียบที่ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจเป็นหลักธรรมที่สอน คือ เข้าใจในความจริง และสิ่งที่พึงทำนั้น ชัดเจนขึ้นปรากฏมากเช่น

ในเรื่องน่องแก้วตอนสินคุสิตรำพึงมีการอุปมาเปรียบที่เหมาะสม ซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจในความจริงของสิ่งที่สอนชัดเจนขึ้นว่า คนที่ไร้คุณนั่นไร้ค่า ไม่มีความสามารถ อาภัพ เมื่อคนจันทร์ที่ถูกเมฆบัง เมื่อคนแหวนที่ไร้หัว ฯลฯ ดังกล่าวว่า

“ขาสาปว่าถ้าพื้นเมือง
เหมือนเทพธิดามากลังแสร้งประงาน
ผู้หญิงม่ายไร้คู่ไม่ชูเชิด
ไม่แจ่มแจ้งแสงจันทร์นั้น

ชีวิตตัวจะต้องยับดับสังหาร
ทราบพีพกามไม่ปราณี
เหมือนจันทร์เกิดเมฆมิคปีศาจ
จะราคีอยู่ไม่สิ้นที่นินทา

อันเรือนแห่งนแทนที่จะมีเพชร
ย้อมต่ำต้อขอยถอยถดตราครา
อันคงไม่ทิ้งรินร่อนหนน
ย้อมไว้กิดลินสีนค่าบุบพาปลอม
เราต้องช่วยพิพากกว่าจะได
 เพราะเพชรงานน้ำหนึ่งซึ่งจริงจริง

ฝังสักเม็ดแม่แต่พลอยก็น้อยหน้า
ไม่สมค่าทางแท้เหมือนแปรงปลอม
 เพราะไม่มีนาตาลที่หวานหอม
 มันก็ย้อมแห้งยับอยู่กับกิง
 ทูลถวายพระเจษฐ์เป็นพระยาหูง
 ไม่ใช่หูงไว้ค่าเป็นหูงน้ำอน”

(น้องแก้ว)

หรือในบทบรรยายในเรื่องเลือกรักล้างมลทินมีการอุปมาเปรียบกาลเวลาที่กินสรรพ
สิ่งและตัวเองว่าเป็นพญารามีฟัน 12 ซี่ มีตา 2 ข้าง ข้างหนึ่งสว่าง ข้างหนึ่งรินหรือ กินสัตว์
ทั่วปฐพี ซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจความจริงว่า เวลาอยู่กินสรรพสัตว์และตัวเองอยู่ตลอดเวลา
ชัดเจนขึ้นดังกล่าวว่า

“วันคืนผ่านไปตามลำดับ ค่านักประพันธ์ท่านว่า กาลเวลาส่วนปีกทอง โอบกันหนีเรา
ไป พร้อมกับพรากราความหนุ่มสาวของเราไปด้วย ทิ้งไว้แต่ความชรา เข้าจึงเปรียบ
ว่าพญารามตัวนกรรจ์ มีฟัน 12 ซี่ มีอายุ 2 ข้าง ข้างหนึ่งสว่าง ข้างหนึ่งรินหรือ กิน
สัตว์ทั่วปฐพี พญารามผู้นี้คือ กาลเวลา กาโล มะสติ ภูตานิ สมภา แนว สถาบัน
กาลเวลาอยู่กินสรรพสัตว์กับทั้งตัวมันเอง”

(เลือกรักล้างมลทิน)

หรือในเรื่องเจ้าค่อมทองตอนก้าโลโกยชุมป้ามีการอุปมาเปรียบที่ยบคนที่ไม่รู้จักคน
แสดงกริยาหึงพยองจนน่ารังเกียจว่า เหมือนกิ่งก่าบ้านาย เศรษฐีเพียงผุด ตุดเพียงแมลง ฯลฯ
ซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจความน่ารังเกียจของคนที่ไม่รู้จักคนชัดเจนขึ้นดังกล่าวว่า

“เขาเล่าว่าก็ิงก่ำมันบ้านาย
คอยเคราพผู้ใหญ่เข้าไปมา
พอได้ทองคล้องหนังไม่ยักษ์คอ
เหมือนเครษฐ์เพิ่งผุดตุดเพิ่งแม่น
เป็นหึงห้อยน้อยแสงจะเบ่งจันทร์

เพราะอยากได้สร้อยทองมาคล้องคอ
 ไอกิ้งก่าชาติชั่วมันหัวหม้อ
 นึกว่าพอแล้วทรัพย์สำหรับมัน
 สำคัญแม่นหมายใจว่าใหญ่เมือง
 นึกว่ามันมีพ่อไม่จ่อใคร”
(เจ้าค่อมทอง)

3. การใช้ภาษาที่ถูกต้องและเหมาะสม

การใช้ภาษาที่ถูกต้องและเหมาะสมมีศิลปะ มีพลังทำให้การสอนนั้นดำเนินไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในบทหนังตะลุงของหนังฉัน อรุณ มีการใช้ภาษาที่ถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งทำให้การสอนหลักธรรมนั้น ๆ มีประสิทธิภาพขึ้น pragmatically ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

3.1 ใช้ภาษาอ้อมกรองที่มีเสียงสัมผัศคล้องจอง ซึ่งทำให้ผู้ฟังสามารถจำจำสอนและสิ่งที่สอนได้ง่ายขึ้น pragmatically เช่นในเรื่องสองฝั่งพื้ตตอนเดชสุริยาสนทนากับวไลพร ว่า

เดชสุริยา

น้องอยู่ตึกแล้วมาตักกระท่อมร้าย

วไลพร

คงระสายผิวอ่อนนอนไม่ไหว

อันคันที่นอนหลับถ้าคันใจ

ถึงอยู่ในเรือนทองกีหมองมัว

(สองฝั่งพื้ต)

หรือในเรื่องทวนพิพย์ทวนทองตอนทวนทองสันหนากับรัตนฯ ว่า

- ทวนทอง : พระทวนทองเดินทางกล่างคงราย
พร้อมพี่สะไภ้ รัตนาสาวหน้าผี
ถึงหน้าตาพี่ไม่งามก็ความดี
ตั้งว่าพี่ของน้องร่วมห้องกัน
ยังอยู่ใกล้ได้เห็นความสามารถ
มารยาทเพียบพร้อมแม่จอมขวัญ
รัตนฯ : แต่ทวนพิพย์เข้าไม่เห็นเป็นเช่นนั้น
นึกถึงวันที่เขาหนีทึ่งพี่มา
พี่เป็นหญิงมิให้ต้องถึงสองผัว
จึงพาตัวพยาบาลติดตามหา
แม่ตอบตัดปฎิเสธ ไม่แม่ตดา
เห็นว่าหน้าพี่ไม่งามก็ตามใจ
ทวนทอง : ผ้าขาวห่อห้องของมีค่า
รัตนฯ : แต่คนหน้าเหมือนผีไม่ดีให้ร
ทวนทอง : แต่ทุเรียนเสียนหนามงานเนื้อใน
ไม่มีคราheyดหมายว่าหนามคุณ
เมื่อขึ้นต้นกันค้วรักสมัครหมาย
มาตัดปลายเสียก็ไม่เหมาะสม
เมื่อรักใคร่หมายครองต้องนิยม
มาเดิกล้มตัดสาथให้ขาดปลาย
(ทวนพิพย์ทวนทอง)

หรือในเรื่องเจ้าค่อมทองตอนถ่ายสมมิตร สอนนางสุพิศอำเภอว่า

“ปัจฉินนิเทศเจตนาความปรานี
จะซื้อผ้าต้องคูเนื้อเพื่อไม่ผิด
เชื่อใจทางวางใจคนมักจนใจ
พบคนคดก์ต้องคัดเพื่อคัดคด
คงคนดีดีต่อแต่พ่อครัว

พระบุตรริจจำในนำใจ
จะครบมิตรต้องคูหน้าว่าแบบไหน
อย่าเชื่อไครง่ายง่ายใจครัวญ
พบคนปดก์ต้องปดตัดลมหวาน
ความนิมนวลนั่นแหลหูจะดูดี”
(เจ้าค่อมทอง)

3.2 การใช้ภาษาอ้อยแก้ว ซึ่งไม่ถูกจำกัดด้วยจำนวนคำและสัมผัส ซึ่งทำให้สอน
ง่ายขึ้น pragmatically เช่น ในบทบรรยายในเรื่องเสียแรงรัก ว่า

“เมื่อออยู่กับตายาย รัตติกาลก์ทำหน้าที่ของลูก โดยคีตลดอมา ตกันยาิก์ทำหน้าที่ของ
พ่อแม่ เมื่อต่างคนต่างปฏิบัติตามหน้าที่ก็อยู่กันด้วยความสงบสุข เรื่องเดือดร้อนที่เกิด
ขึ้นทั่วแผ่นดินทุกวันนี้ก็ เพราะคนเราไม่ทำหน้าที่ของตัวให้ถูกต้องเป็นพระท่านป
กของปран ไม่จัน ผู้ใหญ่ โงก กินแพ่นดินเดือดร้อน ตำราจะเปิดบ่อนล้วนผิดหน้าที่ทั้งสิ้น”

(เสียแรงรัก)

หรือในบทบรรยายในเรื่องเพลิงพญาบาท ว่า

“พางามก์ได้พบมิตรแท้อกรังหนึ่ง หล่อนเคยมีความรุ่งเรืองอยู่ในแคว้นพรหมทวีป
แล้วโชคชะตา ก์ได้ฟดเหวี่ยงจนสะบักสะบอมพลัคพราจากบ้านเกิดเมืองนอน
หล่อนคิดว่าความสุขและความรุ่งโรจน์นั้น บางทีก็เป็นเสมือนเครื่องลงตากให้เราถูก
หลอกหลอน ไม่มีทางจะทราบความจริงได้ ความยากลำบากต่างหากเล่าที่ทำให้คนเรา
รู้จักตนเอง รู้จักคนอื่น รู้จักมิตรแท้มิตรเที่ยม รู้จักชีวิตและรู้จักโลก”

(เพลิงพญาบาท)

หรือในบทบรรยายในเรื่องราชินีมหาภาพ ว่า

“เราคงเคยได้ยินที่เขาพูดว่าความลับไม่มีในโลก คำนี้แน่นอนไม่มีอะไรที่จะเป็นความลับอยู่ได้อีกเรื่องของเมืองรัตนามีแผนการลับของพระเจ้าสิทธิชัยรัฐถึงพระนางสร้อยแก้ว พระนางก็มีแผนลับให้ดักมาเจ้าพนมพระเสียแต่แผนการลับของพระนางก็ถูกถึงประชาชน วันนี้ที่ตามพ่อมาจากแขวงเมืองณีปุระ ก็มาพลอยรู้เรื่องทั้งหมดแล้วกับคำว่า ความลับไม่มีในโลก”

(ราชินีมหาภาพ)

3.3 การใช้ภาษาบาลีที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทำให้ผู้ฟังscratchesเชื่อถือมากขึ้น ปรากฏบ้างเช่นในเรื่องทุ่งร้างทางรัก ตอนนางชื่นจรินสอนบุญนา ว่า

“จะถือศีลภัยโญโณทนา
ศีลํ โลเกอนุตตร °

ก็จะหาความสุขได้ดังใจหวัง
ศีลยังเป็นเยี่ยมในโลกฯ”
(ทุ่งร้างทางรัก)

หรือในบทบรรยายในเรื่องรักไร้พรமแคน ว่า

“ความโกรธย่อมทำความพินาศให้แก่ตนเองและผู้อื่น ทำให้เสื่อมลาภยศ และทรัพย์สิน ดังนั้นจงตัดมันเสียด้วยการเจริญขันติธรรม และเมตตาธรรม จึงจะอยู่เป็นสุขอย่างพระท่านว่า โภษ ° มหา ° สุข ° เสต ° ผ่าความโกรธเสียได้ย่อมอยู่เป็นสุข”

(รักไร้พรமแคน)

หรือในบทบรรยายในเรื่องอาครรพณ์สาวาท ว่า

“ความสงบในที่สังค์ทำให้จิตใจของพิมพกา ค่อยมีความสุข พระท่านว่า เตส°วุปสโน สุโข ความสงบระงับแห่งสังขารนั้นเป็นสุข”

(อาครรพณ์สาวาท)

4. การใช้วิธีสอนที่หลากหลาย

การใช้วิธีสอนที่หลากหลาย ย่อมทำให้การสอนนั้นบรรลุผลได้ง่ายขึ้น ในบทนั้ง ตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรมใช้วิธีสอนหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่หลากหลาย ซึ่งอาจ จำแนกได้ 5 วิธีดังนี้

4.1 การสอนโดยตรง โดยนายหนังตะลุงจะสอนหลักธรรมนั้นแก่ผู้ฟังโดยตรง โดยการสอดแทรกไว้ในบทบรรยาย หรือบทพรรณนาการสอนในลักษณะนี้ pragmatically ในบทนั้งตะลุงของหนังฉบับนี้ อบรม เช่นในบทบรรยายในเรื่องเทพวงศ์จงกลนิว่า

“เมฆนิมิตรคล้ายชีวิตมนุษย์สัตว์
ที่รูปทรงสวยงามราศี
ผนกหงอกออกขาวเป็นคราบคล้ำ
ผลที่สุดชีพพินาศขาดกระเจา

ชั่งอุบัติในวงวัฏสงสาร
อยู่ไม่นานสูญลับต้องกลับกลา
หูก็ชาไม่ได้ยินสืบความหมาย
คุจประพายพัดแมมเนกเช่นกัน”
(เทพวงศ์จงกลนี)

หรือในบทบรรยายในเรื่องเดือดรักล้างมลทิน ว่า

“ทางชีวิตมิได้รายไว้ด้วยคอกกุหลาบเสมอไป ถูกหนึ่งทุกข์หนึ่ง มีมีเสื่อมยศ มีลาก
เสื่อมลาก สรรเสริญนินทาเป็นธรรมชาติโภกหลีกเลี่ยงไม่ได้”

(เดือดรักล้างมลทิน)

หรือในบทบรรยายในเรื่องราชินีบอด ว่า

“เจ้าหนูงกุมารีหนึ่นมาจากแคว้นสปริง ไร้ญาติขาดมิตร ไม่มีที่พึ่ง ทุกข์ อนาคต วิหารติ
คนที่ไม่มีที่พึ่งย้อมอยู่เป็นทุกข์ แต่การพึ่งผู้อื่น แม้แต่พ่อแม่พี่น้อง เขาเหล่านั้นก็ย้อม
แก่ย้อมเงินและตายจากไป เราต้องพึ่งตนเอง ทำตนเองให้เป็นที่พึ่งของตน อย่าง
พระท่านว่า อตุต้าหิ อตุตโนนาໂດ นั่นแหละ”

(ราชินีบอด)

หรือในบทบรรยายในเรื่องกรรมลิขิต ว่า

“ทำนผู้จริงสัตว์โลกทุกจำพวกมีกรรมเป็นของตัว เพราะว่ากรรมเป็นตัวบัญชาให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่มีสัตว์โลกชนิดไหนหนึ่งกรรมพื้น เพราะว่ากรรมจะติดตามไปเหมือนล้อเกวียนที่หมุนไปตามรอยเท้าโโค กม มุนา วต ตติโลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”

(กรรมลิขิต)

4.2 การสอนโดยให้ตัวละครสอนตัวละคร โดยให้ตัวละครตัวหนึ่งสอนหลักธรรมนั้นแก่ตัวละครอีกตัวหนึ่ง การสอนในลักษณะนี้ปรากฏมากในบทหนังตะลุงของหนังสินรมุต ซึ่งอาจจำแนกได้ 7 ลักษณะนี้

4.2.1 ให้พ่อแม่สอนลูกปรากฏมาก เช่น ในเรื่องเพลิงพญาทตอนยกภาพสอนพงงาม ว่า

“มารทรงปลอบพระธิดาว่าอย่าร้อนใจ
คนที่ดีเข้ายังมีอยู่มากmany
อยู่ใกล้พามันจะพาไปหาผิด
ไปเบื้องบรรพ์วันหน้าจะหาแพ่น
คำของคนผลของงานเป็นเครื่องวัด
ที่เสียงมากปากไม่ขบหูบังเงา¹
เสียงผ่านหูเพียงแต่รู้ภายนอก
คำในฝึกหัดออกฟันต่อวันได
เป็นผู้หญิงยิ่งยากหากตั้งตัว
คุยกันพลาทางน้ำพระบุตรรี

ค่อยคงมิตรเอาใหม่ดังใจหมาย
ใช่จะร้ายไปเสียสิ้นทั้งคืนแคน
งตัดสิทธิให้สิ้นบ่วงอย่าหวงเหน
ถ้ามาดแม้นไร่ค่าแล้วอย่าเอา
งานไม่จัดงานตายจะอยาเข้า
นั่นหมายเห่าไปต้องแห้งที่แก่วงไกว
แต่กริยานอกตระกูลวงศ์อย่าสองสัข
ก็ต้องให้ขาดสะบันนั่นแหลดดี
ไปได้พัวเดวร้ายเหมือนได้สี
ประมาณสี่นาพิกามาพบคน”

(เพลิงพญาท)

หรือในเรื่องทายาทพระยาสุ ตอนพระนางสุดาวรรณสอนนางบุญรา ว่า

“โอกาสงามยามว่างพระนางสอน
ให้ชื่อตรงจงรักสามัคคี
ภารຍานห้าที่ปฏิบัติ
อันเรือนสามน้ำสีมีตำรา

เมื่อแน่นอนว่าจะแต่งกิเมกครี
พระสามีนั้นจงคิดเหมือนบิดา
บรรจงจัดเสียให้งานตามยศด้า
จงศึกษาเสียเด็ดเจ้าให้เข้าใจ”

(ทายาทพระยาสุ)

หรือในเรื่องแรงรกรอยมลทิน ตอนนางสายทองสอนสร้อยอัมพร ว่า

“ฝ่ายสายทองพระนางเจ้าฝ่าสั่งสอน
ต้องชื่อตรงจงรักสามัคคี
หญิงจะดีมีผล เพราะประปนนิบติ
ผู้ชายรักหนักยิ่งให้ยิ่งกลัว
เป็นเกื้อกทองรองนาทอย่าพาดพลัง
หากพระองค์ทรงโปรดสอนมได
ญาติวงศ์พงศากลณาสนม
จงโปรดปรานผู้น้อยให้พลอยเพลิน

เมื่อแน่นอนว่าจะแต่งกิเมกครี
จึงเจริญราศีไม่มีม้า
ถวายสัตย์สุ่นน้ำยอยู่ด้วยผ้า
อย่าถือตัวต่อผู้ชายจะหน่ายใจ
จนกระทั่งถูกรักถึงตักษัย
อย่าทำใจหึงหวงให้ล่วงเกิน
ได้ชั่นชุมชวนกันสรรเริญ
จึงเจริญไม่ตกต่างจำไว้”

(แรงรกรอยมลทิน)

4.2.2 ให้ถวายสอนศิษย์ ปรากฏมากในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อบรม เช่น ในเรื่องมหาราชกำสรวณตอนถวายสุกัพทะสอนสายธนุ ว่า

“พลางซึ่งแจ้งเหตุเทศา
เหมือนคุณวงกงเกวียนต้องเวียนไป
ต้องเวียนว่ายตายเกิดกำเนิดตน
เกิดมาแล้วต้องตายทำลายปราณ
อสุกัพธรรมกรรมฐานประหารเหตุ

อนิจจาทุกขั้งดังวิสัย
กว่าจะได้มรรคผลจนนิพพาน
กว่าจะพ้นจากห้วงบ่วงลงสาร
ช้ากันนานแล้วแต่กรรมผู้ทำมา
จงสังเกตเกิดซึ่งจะสังขาร

เพราะอินทรีบัวเป็นอนุตตา
 ที่มีกรรมทำมาอายุสั้น
 อันชีวิตอนิจจาปฎิกูล
 บ้างเข้าครรภดับขันธ์ไม่ทันคลอด
 เป็นเช่นนี้ชีวิตอนิจัง
 ถึงมีฤทธิ์วิชาที่สามารถ
 รู้คำดินเดินฟ้าสุราลัย

สังหารเป็นกองปฏิกูล
 ไม่นานวันซึ่พลับล่วงดับสูญ
 ไม่เพิ่มพูนภาวะอสุภัง
 บ้างคนรอดมาตายต่อภัยหลัง
 ไม่ได้ดังเที่ยงแท้ย้อมแปรไป
 ยกปราสาทเวชยันต์ให้หัวน้ำไว
 รู้เท่าได้ไม่รอดต้องขอตาย”
(มหาราชกำสรวล)

หรือในเรื่องมหาราชกำสรวล ตอน ถ่ายกัสสปะสอนราลงยและราన้อย ว่า

“พระอาจารย์ท่านให้พุทธโอวาท
 ความโกรธซึ่งหึงหวงในดวงใจ
 อันความโกรธเหมือนกับสนมไมเกร
 จะรุ่งเรืองเบื้องหน้าสถา瓦
 อย่าทำมาหาทุกข์สุขกันเกิด
 จะแคล้วทุกข์สุขกายไม่วายวัน

อย่าอามาตเคืองจิตผิดวิสัย
 เหมือนจุดไฟลุลมามได้ความร้อน
 จงพิเคราะห์ตามคำพะรำร่องสอน
 เพราะแม่หล่อนอารีไมตรีกัน
 จะรู้สึกเหมือนเกิดในสวรรค์
 จนพากันล่วงลิบเข้านินพนา”
(มหาราชกำสรวล)

หรือในเรื่องกำสรวลสาวาทตอนถ่ายวัดกะสอนสุชาตีนี ว่า

“กำชับสั่งให้ระวังอย่าวางใจ
 สังเกตดูท่าทางอย่าว่างเว้น
 โนราณว่าคนของเราอย่าเชื่อ
 ใช้คนเป็นเชื่อคนจะร้อนรน
 คนตายเราอย่ากลัวแต่คนชั่วเราอย่าคบ
 เวลาเวียนเปลี่ยนข้ายขยายนิทาน

แต่อย่าไปโง่เขลาให้เขาเห็น
 ก็จะเห็นอุปเทห์ในเลห์กกล
 คนเบื้องอย่าใช้ไม่ได้ผล
 เมื่อนสอนคนดีดันในสันดาน
 รู้ให้ครบศึกษาไว้ให้แตกฉาน
 บริการแฟ่นหนังฟังกันลอง”
(กำสรวลสาวาท)

4.2.3 ให้คนรักสอนคนรักปรากฏการ เช่น ในเรื่องการเทพหลวงตอนพระแสงสุริยาสอนนางแสงสว่าง ว่า

“แม่รูปปองครองตัวไว้ท่าพี
อย่ากลับกล้ายให้พี่นี้รำคาญ
อย่าเชื่อคอมลื้นที่หลอกหลอน
สงวนกายเหมือนดอกไม้สงวนพุ่ม^๑
ให้มีคิดปีบังระวังเด็ด
แม่โจนยงคงคลาดไม่พลาดแพลง

อยู่บูรนิลวาราชสถาน
จะร้าวранโกรคร้อนประจำบรม^๒
จะขึ้วยอนยุงให้ลงหลุ่ม^๓
มีกีบหุ่มปีบังระวังแมลง^๔
อย่าละเมิดให้แมงภู่มันรู้แหง^๕
สงวนแสงรักศรีสตรีงาม”^๖
(การเทพหลวง)

หรือในเรื่องกรรมลิขิต ตอนสาริกาสอนพระกฤษณะ ว่า

“เรามาນักล้วพ่อแม่แต่ว่าน้อง
เราเป็นลูกถูกหรือผิดคิดคุยก็
คำใบ้รายท่านว่าเป็นนายิต
ต้องกราบทูลเรื่องนี้อย่างมีเจawan
นางจุงพาสามีถ้าพี่ไม่ไป
ถึงจะกลัวก็ต้องกล้าสาวยา

ปล่อยให้ต้องเวทนาน่าบัดสี
เราไม่คีบด้าไม่ฆ่าเรา
ว่าความขวิดทอถูกมิให้ถูกปลายเขา
พ่อแม่เราร่วมศัพยช่วยน้องชาย
ต้องบัดใจกับน้องเลิกปองหมาย
ตกตอนน่ายเข้าสู่ประตุวัง”^๗
(กรรมลิขิต)

4.2.4 ให้พี่สอนน้อง ปรากฏบ้าง เช่น ในเรื่องมหาราชกำสรวณตอนสิทธิการสอนมาṇḍวิภา

มาṇḍวิภา : มาṇḍวิภาว่าพ่อ กับพี่ โกรธ
งของไทยเสียให้หายทำนายใหม่
สิทธิการ : สิทธิการว่า น้องอย่าข้องใจ
ถึงอย่างไรก็ไม่เส้นคำคืนคำ
ถึงคราวพูดก็ต้องพูดให้สุดฤทธิ์

ถึงคราวปีก็ต้องปีดให้มิดหาย
ถึงคราวสู้ก็ต้องสู้อย่างผู้ชาย
จะกลับกล้ายศึนคำพี่รำคาญ
(มหาราชกำสรวล)

4.2.5 ให้น้องสอนพี่ ปราภูบ้างเช่น ในเรื่องมหาราชกำสรวลตอนมาณวิกาสอนสิทธิการ ว่า

มาณวิกา : น้องเป็นห่วงสิทธิการของมาณวิกา
จึงถามว่าพี่ห้ามเขาทำไม่
น้ำมันเชื้อไวแรงเหลือ่อนเรือขวาง
กีผิดทางล้มลงอย่าส่งสัญ
ทำคุณแก่คนพาดรำคาญใจ
ภูท่าไฟยังทำร้ายชาวยานนา
นกกระสาทำคุณกับจึงขอก
เอาภั่งออกแล้วสุนัขกีบักท่า
รู้อะไรไม่สู้รู้วิชา
รู้รักษาตัวดีไม่มีภัย
(มหาราชกำสรวล)

4.2.6 ให้เพื่อนสอนพี่อน ปราภูบ้างเช่น ในเรื่องแสงพยัคฆ์ตอนปราบสอนดิก ว่า

ปราบ : ดิกเหรอสูคิดให้ดีเสียก่อนที่จะสนับสนุนเรื่องนี้ เจ้านายเรากำลัง
จะทำความผิดอย่างร้ายแรง เราจะร่วมมือค้าย อย่าลืมว่าบ้านเมือง
มีข้อมีแปะ มีกฎหมายเป็นข้อบังคับ
ดิก : เจ้านายเขามิ่งกลัว ก้าเราไม่ต้องกลัว เจ้านายรู้กฎหมายหวานเราเข้า
ยังกล้าทำ เราเชื่อว่าเขาอาจตัวรองดี

ปราบ : แน่นอน เจ้านายเขาเอาตัวรอดได้ อย่าลืมว่ากฎหมายเมื่อไหร่
แมงมุม สัตว์ใหญ่ติดเข้าแล้วดื้ินหลุด แต่สัตว์เล็กติดเข้าแล้วต้อง
ตายดื้ินไม่หลุด เพราะฉะนั้นจะทำความผิดร่วมกับผู้ใหญ่ยังคิดดู
เสียก่อน

ดิก : เอօเราเห็นด้วยปราบเหอ สู่า่นหนังสือมากมีความรู้มากแล้ว

ปราบ : การอ่านหนังสือมากทำให้คนเป็นคน แต่ถ้าเชื่อทุกอย่างที่อ่าน ก้า
ทำให้คนบ้าเสียเหมือนกัน แต่เรื่องนี้อย่าลืมว่าเจ้านายของเรามาลัง
ทำความผิดที่ร้ายแรง เราต้องระวังให้ดี อย่าเชื่อนายง่าย ๆ ก่อน
พระท่านสอนว่า ก่อนจะเชื่อ เราต้องคิดให้รอบคอบก่อน เรื่องที่ดี
ถึงคนบ้าทำเราก็ทำตามได้ คำพูดที่ดีถึงคนบ้าพูดเราก็เชื่อถือได้
เรื่องที่ไม่ดีถึงนายทำก็อย่าทำตาม เราเป็นผู้ใหญ่แล้วมีเหตุผลเป็น
ของตนเองแล้ว เจ้านายเราก็ดี พ่อแม่ของเราก็ดี ท่านยังเป็นบุญชน
ที่ยังไม่สามารถดับเพลิงกิเลสเสียได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านก็ยอมมี
หั้นความผิดและความถูก เราเลือกทำตามแต่ความถูกแล้วรับรอง
ว่าเราจะไม่ผิด

(แสงพยัคฆ์)

4.2.7 ให้ผู้ใหญ่ผู้มีความรู้ประสบการณ์มาถกก่อนสอนผู้เยาว์ ปรากฏมาอย
เช่นในเรื่องสามพี่น้องฝาแฝดตอนพระอินทร์สอนแสงสุริยา ว่า

“อินทวงศ์ทรงประทานเทพบารู

แล้วอวยพรสอนสั่งสารพัน

กตัญญูรักภูมิการรุณรัก

เหมือนเหมืองทรงเกียรติอันเกรียงไกร

จะหาคู่สู่สมภิรมย์รัก

จงติดตามน้องน้องทั้งสองรา

วิเศษสุดศิลป์ชัยในสวรรค์

ให้เจ้ามั่นอยู่ในธรรมประจำใจ

ส่วนศักดิ์กษัตรารอชณาสัย

อย่าพอใจบึงบางเหมือนอย่างกา

ให้สมศักดิ์ธรรมถูลวงศ์แห่งทรงสา

กับบิความารครผู้ร้อนใจ”

(สามพี่น้องฝาแฝด)

หรือในเรื่องคู่สร้างคู่สม ตอนนางเมฆลาสอนครารัศมี ว่า

“เมฆลาปرانีอาริรักษ์

งพากเพียรเรียนวิชาสารพัน

อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ

ส่วนคนสมนึกไกรหีกหัก

อันข้าไทยได้พึงเขาจึงรัก

เขานำยหนนมิได้อยู่คู่ชีวा

ให้เข้าพักเมืองทองห้องสวารค์

แม่จะหมั่นสอนให้ด้วยใจรัก

ประเสริฐสุดช่อนใส่ไว้ในฝัก

จึงค่อยยกฟันฟากด้วยศาสตรา

แม่ถอยศักดิ์สิ้นอ่านจากาสนา

แต่วิชาช่วยกายจนวายปราณ”

(คู่สร้างคู่สม)

หรือในเรื่องอาทรอพณ์สาวาทตอนเทพพิภุลสอนเมทะนี ว่า

เมทะนี : แล้วเสกข้าวสารมารร้ายหมายพิมาต

ล้างอ่านจากาดีตามขลัง

แล้วซัดสารตราครองกีก กองดัง

เทพพิภุล : นางเทพยังยืนยิ่นอยู่พริมพราย

เราไม่ใช่พวกสัมภเวสี

เมทะนีจะพินิตอย่างมากหมาย

อันคาดอาคมที่ท่านสะสมไว้

จะดีได้ เพราะท่านคิดมีเมตตา

อันของดีที่ในตัวคนชั่วโ斫

จะเป็นโทยให้ร้ายในภายหน้า

เหมือนหมองรูมนตร์เที่ยวกันคืบว่า

เจอพระยาจางกิ้ววงวาย

(อาทรอพณ์สาวาท)

หรือในเรื่องทวนทิพย์ทวนทอง ตอนยาวยอุมาสอนรัตนาว่า

“ยาวยอุมาปราศรัยปลอบใจหงູງ
เขานີ້ໄປໄມ່ເທົ່າໄວເຂາດ້ອນມາ
ໄມ່ດຶງປົກຈະກັບມາຮັບຮັກ
ເຫັນທາວ່າກະໄຣຕາມໃຈຕັ້ງ
ທີ່ຮັກກັນສຽງເສີມເຈີມລື້ນ
ໜ້າມອາທິດຍໍ່ໜ້າມພະຈັນທີ່ໜ້າມຄວັນໄຟ

ແທ້ທີ່ຈິງເຂົາກີ່ຽກເຈົ້າຫັກຫາ
ຮັດນາເນື້ອທອງໄຟ່ມີຕ້ອງກລັວ
ອຍ່າຫຼຸກໜັກຈື້ອ ໂທໝໍລົງໂກຮັຜັວ
ເມື່ອໄມ່ຊ່ວແລ້ວຈະເປັນກະໄຣໄປ
ທີ່ຮັງນິນທາດ່າວ່າແລວໄໝລ
ໜ້າມມີໄດ້ກໍອຍ່າໜ້າມຄວາມນິນທາ”
(ทวนทิพย์ทวนทอง)

หรือในเรื่องນໍາໃຈແມ່ตอนศาสนสอนทรายແກ້ວວ່າ

“ຈະຫາຄູ່ສູ່ສົມກິຣີມໜັກ
ອຍ່າຕາດລົງຫດງາມຈົງໜ້າມໃຈ
ຄ່າຂອງຄນພລງານກາຣພິສູຈນ໌
ພັງເສີຍມາກປາກໄມ່ຂນຫລນນັঁງເອາ
ອັນສຳນັົງເພີຍອອກນອກກາຍາ
ຄມໃນຜິກຊັກອອກພືນຕ່ອວັນໄດ
ເກີດເປັນຫຼູງຢື່ງຍາກຫາກຕັ້ງຕັ້ງ
ນີ້ໃຊ້ຂອງລອງລ່ອຂອໄປທີ່

ໃໝ່ເປັນຫັກພື້ນພາໄດ້ອາສີຍ
ຜູ້ຫາຍໄດ້ໄຮ້ຄ່າແລ້ວອຍ່າເອາ
ດີແຕ່ພູດທຳໄມ່ໄດ້ກໍອຍເຂາ
ຄື່ອນມາເຫັນໃບຕອງແທ້ທີ່ແກ່ວ່າໄກວ
ກົງຍານອອກວົງສົອຍ່າສົງສັຍ
ກີ່ຕ້ອງໃຫ້ຂາດສະບັນນັ້ນແລະດີ
ໄປໝາຜົວເລວຮ້າຍໜ້ອນໄດ້ຜີ
ຄົກໄຫ້ຄົກ່ອນຈະໝາຍເອາຫາຍໄດ້”
(ນໍາໃຈແມ່)

4.3 การสอนโดยใช้พฤติกรรมของตัวละครเป็นแบบอย่าง พฤติกรรมของตัวละคร
ทั้งค้านคิดและไม่คิดสามารถเป็นแบบอย่างแก่ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี การสอนโดยวิธีนี้ pragmatically
ในบทหนังตะลุงของหนังชนື່ນ อบรม ชົ່ງຈຳແນກໄດ້ເປັນ 2 ลักษณะ ໄດ້ແກ່

4.3.1 ใช้พฤติกรรมที่ดีเป็นแบบอย่างที่พึงทำ เช่น ความมีสัจจะรักษาสัจจะ
ของนางยักษ์กากะทิงศักดิ์กว่าว่า

ทวนทิพย์ : แม่สัญญาปราศรัยไว้ให้แน่
ไม่เปลี่ยนแปรพลิกพลิวปลายชีวหา
เราเก็ชาอยหมายมั่นว่าปัญญา
จะแก้ปัญหาซึ่งแจ้งให้แจ้งใจ
ตามเทราชนบัญชาประกาศิต
เราเข้าจิตพระวajaที่ปราศรัย
เราเก็ชั่นการศึกษาบริชาไว
กลัวแต่ใจท่านไม่จริงทึงสัญญา
ถึงแม้ว่ากาภะทิงหนิงคนชั่ว
ประพฤติตัวเหลวไหล ไกลศึกษา
แต่สิ่งหนึ่งซึ่งรักยิ่งชีว
คือสัจจะความจริง ไม่ทึงเดย
ขอพระองค์คงได้ตอบปริศนา
ตามบัญชาเทราชนลดาดเฉดย
แม่สูกต้องถ่องแท้แน่นอนเลย
เราไม่เคยเสียสัตย์ปฏิญาณ
(ทวนทิพย์ทวนทอง)

หรือความกล้าหาญเสียสละและความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณของสาริกา ดัง
กล่าวว่า

“ทุกพระองค์คงเห็นพร้อมกันว่า
แทนคุณคนจนชีวิตยอมมาอุดวย
เป็นตัวอหังสร้างประวัติยอดสรรร
จึงสร้างศาลาไว้บูชาจึงมหาน

สาริกายอดหนิงจริงเหลือหลาย
เรื่อยอมตายเพื่อบูชาคุณค่าคน
คุณความดีควรนำศึกษาสอน
ทุกทุกคนลือเลื่องสืบเนื่องนาน”
(กรรมลิขิต)

หรือความรู้จักรูปหน้าที่รู้จักวางแผนทำที่ของพระนางประภาวดี ดังกล่าวว่า

“สมเด็จพระนางประภาวดีผู้มีศักดิ์
เกณฑ์สมศักดินาราชินี
ถึงรกร้ายคล้ายแแล้วเหมือนแก้วร้าว
เลิกเจาะงปลงจิตไม่ติดจัน
คงอยแต่เสริมพระบารมีหน้าที่กษัตริย์
เป็นรั่มโพธิ์โสภณต้นหนึ่งงาม

กับลูกกรักอยู่ปรางค์รัตน์จรัสศรี
พระนางมีคุณธรรมเป็นสำคัญ
ปล่อยตามหัวพอพระทัยไม่ไฟฟัน
ไม่เกี่ยวพันหลีกพ้นจากกลกาม
สมเป็นรัตนนารีศรีสุข
ให้แต่ความร่มรื่นทุกคืนวัน”
(มัจฉุราชสายนำ้ผึ้ง)

4..3.2 ใช้พฤติกรรมที่ไม่ดีเป็นแบบอย่างที่พึงเว้น เช่น ความชี้หึงใจร้ายไร้เหตุผลไม่รู้จักรูปหน้าที่ของตนของสร้อยประสิทธิ์ ดังกล่าวว่า

“อาณาจักรพิศไม่คิดมั่ง
อันเปลือกฟองของมีค่าบารมี
หญิงใจร้ายใช้อารมณ์บ่มแหงผ้า
หึงพองามห้ามพอรูจงดูเพลิน

ใช้กำลังหงหึงเหมือนหนึ่งผี
ไม่ควรที่พินสันให้ขับเยิน
เมื่อทำซ้ำแล้วใครมันจะสารเสริญ
เมื่อเหลือเกินรากร่มความอดทน”
(สรรค์บันดาล)

หรือความไม่มีสัจจะ คลบคละແลงของนางมุสา ดังกล่าวว่า

“พูดสักกอบเอาสักกำกีไม่ได้
เรื่องสันสันคันปากกาจนยาวยา

มีลวดลายเล่าห์ลมไม่สมสาว
หนเรื่องราวดอกเล่นไม่เว็นวัน”
(มัจฉุราชสายนำ้ผึ้ง)

หรือความใจร้อนอย่างมีคุ่มความอกตัญญูต่อมาตราของสาวคนธ์และสุนณหา ดังกล่าวว่า

“นำใจพี่สาวคนธ์สุนณหา
ทิ้งheyย่อมบ้านโโคกตะเคียนป่า
ช่างตัวร้อนก่อนไข่เรื่องชาชุม”
ไม่รู้คุณมาตราค่านำ้นม
ประ oranเรื่องคู่จะสู่สม
คงจะสมความหวังที่ตั้งใจ”

(สถาปัตยศิลปิน)

หรือความหลงตัวหาราคำ ความไม่รู้จักตนของพระป้ามราช ดังกล่าวว่า

“เพ่ากลัดมันตัวหานาพาชูกชน
แต่ปีดหูปีดทางทั้งกลางวัน”
เหมือนต้องมนตร์มายาจนตาลาย
ไม่เกี่ยวพันเรื่องทุกข์อาแต่หนุกกับหารอย”
(มัจจุราชสายนำ้ผึ้ง)

4.4 การสอนโดยการถามตอบ โดยให้ตัวละครตามตอบปัญหารรณะแก่กัน การสอนในลักษณะนี้ปรากฏบ้างในบทหนังตะลุงของหนังฉัน อรมุต เช่น ในเรื่องเพลิงพยาบาทตอนนางขักษ์ภักดิ์ทิงตามปัญหารรณะแก่พารัตน์ว่า

ภักดิ์ทิง : อะไรที่รักษาโลกนี้ไว้
พารัตน์ : หิริโอตตปปะ รักษาโลกนี้ไว้
ภักดิ์ทิง : หิริคืออะไร โอตตปปะ คืออะไร
พารัตน์ : หิริคือความละอายแก่ใจที่จะกระทำความชั่ว โอตตปปะ
คือความเกรงกลัวต่อบาปที่ตนจะกระทำ สองอย่างนี้เรียกว่า
กว่า โลกบาลธรรม คือ ธรรมที่สามารถคุ้มครอง โลกได้
เป็นอย่างดี หิริ โอตตปปะ ปัญญา เยาว์ โลก ปานเลติ สาข
กง หิริโอตตปปะ ย้อมรักษาโลกนี้ไว้เป็นอย่างดี
ภักดิ์ทิง : สาข
(เพลิงพยาบาท)

4.5 การสอนโดยให้ตัวละครรำพึงถึง ความบกพร่องผิดพลาดของตน ซึ่งผู้ฟังพึง
ลงทะเบียนกลวิธีสอน แบบนี้ปรากฏมากในบทหนังตะลุงของหนังฉบับ อรมุต เช่น ในเรื่องเพลิง
พยานาทตอนแก้วกินรารำพึง ว่า

“หาผัวพิคคิคขึ้นมา่าน่าอนาถ
เดินทางล้มลูกได้มือไม่มีคล้ำ

ทางชีวิตพิคคิคพลาดถ้ำ
ตั้งตัวพิคคิคแล้วข้าระกำใจ”
(เพลิงพยานาท)

หรือในเรื่องตุ๊กตาทองตอนแพชรารำพึง ว่า

“ชีวินน้องต้องขันแล้วกลับกลาย
จากบ้านช่องต้องการผลงานใหญ่

เป็นอสูรกายฝ่าทรัพย์ไม่กลับมา
ทรัพย์เมืองไกลไม่น่าคิดพินักหนา”
(ตุ๊กตาทอง)

หรือในเรื่องจำเลยลึกลับ ตอนขักษ์เมรุตันรำพึง ว่า

“ไอ้อนาจواشنาระตาก
ไม่กีวนพันแปร ไม่แน่นอน
มิได้ชุมศรีสวัสดิ์ตั้งชะตา
 เพราะต่อเรือเหลือลำกินลำธาร

พิเคราะห์คูให้ดีเหมือนพีหลวง
เมื่อคราวก่อนรักใคร่หมายสำราญ
กลับอาสาดับเชื้อญเป็นทหาร
จึงขึ้นคานค้างแต่อยู่แน่นอน
(จำเลยลึกลับ)

หรือในเรื่องห่วงรักเหวท่าลายตอนแสงอุทัยรำพึง ว่า

“แสงอุทัยในร่างพยัคฆราช
เชื่อใจทางวางใจคนจนปัญญา
เราควบคุณไม่ได้มองข้องคุหน้ำ
ลายเป็นสัตว์เดียรณาการครั้นนี้

เราพลังพลาดเสียหลักกับขักษชา
เหมือนซื้อผ้าไม่คูเนื้อเชื่อว่าดี
ต้องเสียท่าเสียหายอายบัดสี
ต้องเสียทีหมดทางก็ เพราะวางใจคน”
(ห่วงรักเหวลีก)